

Teknoloji ve Teemmül

Özkan GÖZEL

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe
Bölümü

Özet

Bu çalışmada, Heidegger'in düşüncesinden hareketle, çağımızın temel bir meselesi olarak teknolojiyi, dolayısıyla da varlığın teknolojik kavranışını tartışacağız. Çağımıza hâkim, otonom bir fenomen hâline gelmiş bulunan teknoloji, insan ile varlığın arasına girmekte ve insana varlığın teknolojik bir kavranışını dayatmaktadır. Bu problematik kavrayış, insana varlıkla bağı unutturmakta ve ona yeryüzünde bulunuşun anlamını, giderek de anlamın kendini kaybettirmektedir. Hesâbî ve/veya temsili düşünme, teknolojik kavrayışı beslemekte ve desteklemektedir. Heidegger teknolojik kavrayışa karşı antidot olarak teemmüli düşünme tarzını öne çıkarmaktadır. Düşünmenin aslı teemmüldür. İnsan “düşünen varlıktır” derken kastedilen onun “teemmül eden bir varlık” olmasıdır. Teemmül, bizi dinginliğe (*Gelassenheit*), dolayısıyla varlığın hakikatine götürür. Heidegger, teemmüli düşünme ve dinginlik çerçevesinde, teknolojiye ve teknolojik kavrayışa karşı, iki mühim tavırdan söz eder: “eşyaya karşı kayıtsızlık” ve “gizeme açıklık”. Dinginlik içre ve teemmül üzere yaşayan insan, teknolojiye “hem evet hem hayır” demesini, dolayısıyla da teknolojik aygıtlarla uygun bir ilişki kurmasını bilir. Keza, varlıkla bağı taze kalan bu insan, yeryüzünde dingin ve anlamlı bir şekilde ikamet etmek nedir, bunu bilir. Heidegger’de teemmüli düşüncenin “eşyaya karşı kayıtsızlık”ın yanı sıra bir diğer bileşeni -işaret ettiğimiz üzere- “gizeme açıklık”tır. Biz her iki bileşeni teknolojik dünyamızda deneyimleyebiliriz. Kendimizi gizeme açık

197

Dîvân *DİSİPLİNLERARASI*
ÇALIŞMALAR DERGİSİ
cilt 19 sayı 36 (2014/1), 197-227

tuttuğumuzda, dünyanın temsili ve/veya hesâbî tasavvuru-
nun dar ufuklarının ötesine geçmek mümkün olabilir. İmdi,
bu surette biz, gizem olarak kalanı ya da kalması gerekeni
bilimin indirgeyici ışığından kaçırabilir ve gizemin muam-
malığına saygı duymasını öğrenebiliriz. Bilimin veya teknik
aklın gizeminden-ettiği dünyamızda, gizeme yani ölçüle-
meze, tanımlanamaza, kavranılamaza yeniden yer açabilir
ve ölçünün, hesabın, tasarımın ve nesneleştirmenin çözül-
müş-çözülecek bir şeyden ibaret olarak tasavvur ettiği var-
lığa sürpriz-karakterini iade edebiliriz; öyle ki, bu durumda,
önüne-koyduğu (*vor-stellen*) her şeyi kolayca “bilme nesne-
si” hâline getirip kendi terimlerine tercüme ederek tüketen
teknik-bilimsel aklın indirgemeci tavrına karşı daima teyak-
kuz hâli içinde oluruz. Sonuçta, “eşyaya kayıtsızlık” ile “gi-
zeme açıklığı” uhdesinde tutan insan, “hem evet hem hayır”
dediği teknolojiyle uygun bir ilişki tarzı geliştirebilir ve yer-
yüzünde dingin bir ikamete yol bulabilir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji, Varlık, Varlığın Teknolojik
Kavranışı, Teemmülî Düşünme, Hesâbî Düşünme, Temsili
Düşünme, Gelassenheit, Dinginlik, Eşyaya Karşı Kayıtsızlık,
Gizeme Açıklık, Esîr.

Ne yana dönersek dönelim, düşünmeye başlamadık daha.

M. Heidegger

Giriş

FERT VE TOPLUM OLARAK ACÂYİP BİR mesele-
sizlik içinde yuvarlanıyoruz. Acâyiplik, gündelik hayatımızı işgal
eden irili ufaklı onca mesele (!) içinde “yeryüzünde mevcudiyeti-
mizin anlamı” diye ifade edebileceğimiz şu can alıcı meseleye hiç-
bir şekilde yer açmamaktan, onu âdeta sümen altı etmekten kay-
naklanıyor. Bir şeyleri, hele esasa ilişkin bir şeyleri *mesele edinmek*
bizzat insanlığımızın gerektirdiği bir özellikse şayet, meselesizlik
insanlığımızdan derece kaybına veyahut da bir nevi düşmüşlüğü
işaret etse gerek.

Heidegger, *Dasein*’ı, kendi varlığını (giderek de varlığı) kendi-
ne *mesele edinmesi* (*es geht um...*) bakımından diğer varolanlara

üstün tutuyor. Özü endişe/kaygı/ihtimam (*Sorge*) olan *Dasein*, kendi varlığını *mesele* edinirken varlığın kendini (*Sein*) de mesele ediniyor veyahut da ondan bu bekleniyor. Varlığı, varlıktaki yerini sormak, soruşturmak, temalaştırmak *Dasein*'a mahsus bir imtiyaz. Onu diğer varolanlara nazaran üstün kılan şey tam da bu. Mesele, bu imtiyazı, bu üstünlüğü, kuvveden fiile kimin çıkaracağına düğümleniyor: Kim düşünmeyi varolmaktığının temel tarzı addecek, kim düşünme düşünme kend'özüne girmeye ahdedecek? Kim sahici bir varoluşu üstlenmeyi göze alacak?

Gündelikliğin (Alltäglichkeit) akışında kendini yitiren ve böylece meselesizleşen insanın meselesizliği, sosyolojik boyutu çoktan aşan ontolojik bir mesele olarak önümüzde duruyor. Bu ileri teknoloji çağında, temel bir hâletiruhiye olarak -âdetâ zamanın ruhu gibi- ferde ve topluma arız olan meselesizlik ontolojik olduğu kadar -bir anlamda- etik de: Meselesizlik dediğimiz ve bugün umumi bir hâl alan hâletiruhiye, *via negativa* yeryüzünde *ikamet etiği* ile esaslı bir şekilde irtibatlı.

Çağdaş insan meselesiz bir hayatı üstün tutuyor; hayatını meselesiz bir şekilde sürdürmeye bakıyor. Bu, çağımızda, hakikat mefhumunun, dolayısıyla da anlamlılığın yitirilmesiyle ilişkili bir bakıma. Hayatını sürdürürken ekseriya “Ne olsa gider” diyen çağdaş insan, belli ki “Nereye gidiyoruz?” sorusundan pek hoşlanmıyor. Öyle de olsa, değil mi ki bu insan “düşünme” yetisini bil-kuvve uhdesinde tutuyor, hayatımızı kuşatan teknolojiyi soruşturması, dolayısıyla yeryüzünde bulunuşun ne idüğüne kafa yorması beklenebilir hâlâ ondan. En çok da kritik durumlarda. Burada “kritik” derken kelimenin içerdiği her iki anlamı da kastediyoruz. Kritik (*critique* < *crise*) hem “krize-ilişkin” (i) demektir, hem de “eleştirel/tenkidi” (ii) demektir. Kriz anlarında (i) teknolojinin “mesele-olma” özelliği kolayca yüzümüze çarpıyor ve acı tecrübelerden ders çıkarma imkânı doğuyor. Meselâ dünyanın şurasındaki veya burasındaki bir nükleer santralde yaşanan endişe verici bir durumda söz konusu olduğu gibi. Ancak teknolojinin “mesele-olma” niteliğini fark etmek için illâ bir krizle, bir felaketle karşılaşmak gerekmiyor. Düşünce gücümüzü veya *eleştirel (critique)* yetimizi (ii) işleterek de teknolojiye içkin “mesele-olma” niteliğini kavrayabiliriz. Burada, çağdaş insanın davet edildiği şey, işte bu ikinci durumdur: kriz anlarını beklemeden işletebileceğimiz eleştirel/kritik tavır, dolayısıyla da düşünme/teemmül.

Hölderlin, Heidegger'in alıntılanmayı sevdiği, ünlü bir mısraında “*Erdemle dolu, yine de şairane ikamet eder insan bu yeryüzünde*”

demoştir.¹ Bugün yeryüzünde şairin söylediğinin hilafına *teknolojik olarak* “ikamet ediyor” ve bu “ikamet” tarzını (yer-kap/la/ma!) ekseriya mesele etmeden, nasılsa öyle yani sorgulamaksızın kabul ediyoruz. Teknolojik (ya da tekno-bilimsel) “ilerleme” o denli baş döndürücü bir hızla olup-bitiyor ki olup-biteni, bitip yeniden-başlayamı anlamak ve yorumlamak için bize süre bırakmıyor. Sürekli yeni-lenip duran teknolojiye onulmaz bir merakın (*Neu-gier*) sevgiyle ayak uydurma çabamız, onu anlayıp üstüne düşünme gerekliliğinin mütemadiyen önüne geçiyor. Teknolojinin peşinden sorunsuzca-sorumsuzca sürükleniyor, onun hayatımızın hemen her alanına fütursuzca müdahalesini, dünyamızı baştan aşağıya ve alelacele dönüştürmesini üzerine pek de kafa yormadan kolayca ve kaygusuzca kanıksıyoruz. Serâpâ teknolojiyle meşbû hayatımızda (geri-çekilen) varlığı başkaca değil ancak unutma kipinde deneyimliyoruz.

Genel anlamda meselesizlik, fert ve toplum olarak kalabalığa uymak ve kendini genel akışa kaptırmak demek, *ne/kim* olduğuna, *nere*den gelip *nere*ye gittiğine bigâne kalarak günü kurtarmaya bakmak demek. Meselesizlik, insanlar olarak yeryüzünde “meskûn olma”nın, yeryüzünü “mesken tutma”nın anlamının bu ileri teknoloji çağında ne şekilde, ne ölçüde ve neye doğru dönüşüme uğradığına kafa yormayı bırakmak veya -bizden değil mi ki kafa yorgunluğu talep ediyor- böylesi bir çabaya daha baştan girişmemek demek. Meselesizlik, Heidegger’in tabiriyle *das Man*² alanında, gündelik hayhuy içinde, ufak tefek, türlü meşgaleler ve gaileler arasında kendini yitirmek demek. Meselesizlik, kendini teknolojiyle oyalanmaya bırakarak vasatlık (*Durchschnittlichkeit*) içinde otantiklikten (*Eigentlichkeit*) uzaklaşmak ve kendisizleşmek demek. Gerçi Heidegger ilk bakışta *das Man*’a pejoratif bir anlam yüklemeyiz, onu *Dasein*’in pozitif kuruluşuna ait bir egzistansiyal olarak kabul eder, ama yalnızlıkta bireyleşmeksizin *das Man* alanına gömülü kalarak sürgit ömür sürmek, kendine, aslına, kendi aslına yabancılaşmanın temel bir tarzı olarak okunabilir pekâlâ.

Çağımızda teknoloji insanı kendi kendiyile yüzleşmeye bırakmıyor, insanla varlık arasına girip onu sahte meselelerle mütemadi-

1 Heidegger “Hölderlin ve Şiirin Özü” (*Hölderlin Seçme Şiirler* içinde, çev. A. Turhan Oflazoğlu, İstanbul: İz Yayıncılık, 1997, s. 33-49) başlıklı makalesinde “beş kılavuz söz”den sonuncusu olarak yorumlar bu mısraı.

2 *Das Man* ve ilgili diğer kavramlar için bkz. Heidegger, M., *Être et Temps* (çev. François Vezin, Paris: Gallimard, 1986), § 27.

yen oyalıyor. Teknik ile alışverişinde bilim, insanı mevcudiyetin *niyesi* ile değil *nasıl* ile, yalnızca ve ancak bununla meşgul ediyor. Bu süreçte, yalnızca şunun veya bunun anlamı değil dahası -ve de en kötüsü- *anlamın kendisi* buharlaşıyor.

Teknolojinin varlık ile insanın arasına girdiği çağımızda, sorunsuzluk hâli, yeryüzünde yaşayan insanın kendine, hemcinslerine ve yeryüzüne dair bir tür sorum-suzluk, bir tür umursamazlık, bir tür vurdumduymazlık hâlini alıyor. Ontolojik olanın etik olanla buluştuğu noktadır burası. “Sorumsuzluk olarak sorunsuzluk”, insanın varlığına ilişkin meseleden, asıl meseleden uzaklaşması, kendini hesâbî ve/veya temsili düşünmeye büsbütün kaptırarak, çokça teenni ve sabır gerektiren teemmülî düşünmeden nasip almayı unutması ve teknolojik *mantık-ve-işleyiş*in hâkimiyeti altında sahte ve/veya tâli meseleler arasında boğulup gitmesidir.

Heidegger’in “teknolojik nihilizm” olarak adlandırdığı, içinde yaşadığımız bu genel durumun kökleri Yeniçağ’ın başlangıcına iner. Haddizatında, J. Ellul’ün ifade ettiği üzere “araç ve aracı” olmanın ötesine geçerek “kendi başına”, “otonom”, “bağımsız bir gerçeklik” hâline gelen çağcıl teknoloji, önceki çağların araçsal mahiyet-teki tekniklerinden esasta ayrılmakta ve kendine mahsus ontolojik içerimleriyle bu çağa özgü temel bir “fenomen” olarak önümüzde durmaktadır.³ Yeryüzünde hâlihazırdaki bulunuşumuzu, çağcıl varlığımızı göz önüne aldığımızda, bu bulunuşu, bu varlığı belirleyen ve şekillendiren temel bir fenomen olarak teknoloji ile karşılaşıyoruz. İmdi, bu noktada, durup sormak gerekiyor: Teknolojik aygıt ve düzeneklerle, daha da önemlisi teknolojik bir kavrayışla çekip çevrilen hayatımızda ne ölçüde anlamlı olana temas edebiliyor ve hayatımızı ne ölçüde sahici-sahih (*eigentlich*) kılabiliyoruz?

Sonuçta, mesele, teemmüle ehil veya namzet varlıklar olarak, yani düşünen veya düşünene-bilen varlıklar olarak, yeryüzündeki mevcudiyetimizin anlamını soruşturup soruşturmamakta ve dolaşısıyla da çağımıza hâkim teknoloji ile ona mahsus kavrayış tarzına karşı eleştirel bir tavır geliştirip geliştirmemekte düğümleniyor. Tekniğin bir “aracı” hâline gelen bilim⁴ (veyahut teknik akıl), bu hususta bize yardımda bulunamaz. Nitekim bir yerde “Bilim düşünmez” demiştir haklı olarak Heidegger.

3 Ellul J., *La Technique ou L'Enjeu du Siecle* (Paris: Economica, 2008), s. 16-20.

4 “Bilim dahi, bilhassa da bugünün harikulâde bilimi, tekniğin bir unsuru, bir aracı hâline dönüştü.” Marcel Mauss’tan aktaran Ellul, *La Technique ou L'Enjeu du Siecle*, s. 8.

1. Teknoloji, İdeoloji, İktidar

Yeniçağ'ın başlarında modern “bilme tarzı” olarak doğan *bilim* (*science*), deneyden uzaklık, nakil ve spekülasyonla yetinme anlamında Ortaçağ'ın hâkim bilme anlayışı olan *doctrinayı* bertaraf ederek onun yerini almış ve böylece aklın gitgide araçsallaştığı bir süreç başlamıştır. Frankfurt Okulu düşünürlerinden Marcuse'ye göre, “Yeniçağ'da akıl araçsallaşarak kendi nesnel içeriğini yok etme eğilimi içine girmiş” ve böylece “nesnel doğruluk” anlayışı ortadan kalkmaya yüz tutmuştur. Felsefenin dinin yerini almayla başladığı bu süreçte, başta nesnel doğruluğu/hakikati ortadan kaldırma gibi bir niyet yoktu. Felsefe, enikonu, nesnel doğruluğa/hakikate “rasyonel bir temel kazandırma”ya çalışıyordu. Asıl sorun, nesnel doğruyu kimin, aklın mı (felsefenin mi) yoksa vahyin mi (teolojinin mi) belirleyeceği sorunundan ibaretti.⁵ Ne var ki bu süreçte akıl, özerkliğini peyderpey yitirerek toplumsal sürece boyun eğmiş ve araçsallaşmıştır. Böylece *araçsal akıl*, doğa ve insan üzerinde oynadığı rol itibarıyla başat değer hâline gelmiştir:

Kavramlar kullanışlı, rasyonelleştirilmiş, emek azaltıcı âletler haline gelmiştir. Düşünmenin kendisi de sınaî süreçlerden biri durumuna düşürülmüş gibidir; çok kesin bir programa tabidir, üretimin bir parçasıdır.⁶

Nesnel doğruluk/hakikat düşüncesinin buharlaştığı bu süreçte “*anlamın yerini eşyanın ve olayların dünyasındaki işlev ya da etki almıştır...* [Artık] *doğruluk/hakikat* kendi başına bir amaç sayılmamaktadır.”⁷ Marcuse'nin bu tespitleri Lyotard'ın bazı postmodernizm analizlerini çokça andırmaktadır. *Postmodern Durum: Bilgi Üzerine Rapor* (1979) adlı ünlü kitabında, Fransız düşünür, sanayi-sonrası toplumlarında (gösteri/tüketim/enformasyon/bilgisayar/internet... toplumlarında) bilginin, asli değerini hiçbir şekilde doğrulukla/hakikatle ve/veya gerçeklikle bağından değil, sonuç-almaya-dönük edimselliğinden (*performativité*), dolayısıyla da işlerliğinden (*operativité*) ve etkililiğinden (*efficacité*) aldığını vurgulamıştır.⁸

5 Marcuse, H., *Aklın Tutulması* (çev. O. Koçak, İstanbul: Metis Yayınları, 1986), s. 69, 72.

6 Marcuse, s. 76.

7 A.y.; italikler bana ait.

8 Lyotard, J.-F., *La Condition Postmoderne* (Paris: Les Edition de Minuit, 1979), s. 69-87.

Yeniçağ'la başlayan aklın araçsallaştığı (bir başka ifadeyle öznel-leştiği) bu süreçte, sanat, -din ve politikadan olduğu gibi- doğruluk-tan da koparılmış, sanat eserleri doğrulukla bağlantılı bir bütünlük hissi vermek yerine şöyleşerek kültürel metalara dönüşmüştür. Marcuse'ye göre böylesi pragmatist bir vasatta “*doğruluğun yerini olasılık ya da daha iyisi hesaplanabilirlik alır*”ken, *doğruluk* kavramı giderek boş bir sözcüğe dönüşmüştür. Nitekim pragmatizmin öncülerinden James'a göre “Tanrı, neden, sayı, töz ya da ruh kavramları, [kendi başlarına değil, ama] bizi eyleme ya da düşünmeye yönelttikleri için [pratik/pragmatik bir nedenle] anlamlı ve önemlidir.” *Böylece alınan sonuç, gösterilen performans, bırakılan etki temel ölçütler olarak doğruluğun/hakikatin yerini almaktadır.* Marcuse'ye göre, bu öznelleşme/araçsallaşma sürecinde akıl yargılama gücünü kaybederek her türlü nesnel içerikten kopmuş ve “olguları kaydeden cansız bir aygıt gibi” bir yürütme organı hâline dönüşmüştür.⁹

Marcuse bu öznel akla başka bir yerde “teknik akıl” adını vermekte ve onun haddizatında *ideoloji* olduğunu vurgulamaktadır. Habermas'ın değerlendirmesine göre, Marcuse Weber'in “rasyonelleştirme” dediği şeyde “rasyonelliğin” değil, belli bir politik iktidar biçiminin yattığı kanısındadır. Bağlantıları bakımından rasyonellik, teknik uygulamaları içerimler ve de doğaya ve topluma hükmetmeyi ve bunları denetlemeyi hedefler. Habermas, Marcuse'nin Weber eleştirisinin hangi sonuca vardığını göstermek üzere ondan şu aydınlatıcı alıntıyı yapar:

Belki de *teknik akıl* kavramı bizzat ideolojidir. Tekniğin salt kullanımı değil, bizzat kendisi de (doğa ve insan üzerinde) iktidardır – yöntemli, bilimsel, hesaplanmış ve hesaplayan iktidar. İktidarın belirli amaçları ve istemleri (*Interesse*) tekniğe ancak ‘sonradan’ ve dışarıdan empoze edilmiş değillerdir – onlar bizzat teknik aygıtın yapısına dâhildirler; teknik her defasında tarihsel-toplumsal bir tasarımdır ve onda bir toplumun ve ona hükmeden istemlerin insanlara ve şeylere ne yapmak istedikleri yansıtılmıştır. İktidarın böyle bir amacı ‘maddi’dir ve bu bakımdan bizzat *teknik aklın* biçimine aittir.¹⁰

9 Marcuse, *Akl Tutulması*, s. 104.

10 Marcuse, H., *Industrialisierung und Capitalismus im Werk Max Webers, Kultur und Gesellschaft II* (Frankfurt/M, 1965), aktaran Habermas, J., *‘İdeoloji’ olarak Teknik ve Bilim* (çev. M. Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993), s. 32; italikler bana ait.

Habermas, teknik akıl ile bağlantılı olarak bilimsel yöntemin doğaya, dolayısıyla da topluma giderek daha fazla hükmetmenin yolunu açtığını belirttikten sonra, “bugün iktidarın kendini salt teknoloji aracılığıyla değil, ama teknoloji *olarak* ölümsüzleştirmekte ve genişletmekte” olduğunu belirtmektedir. Bu arada, Habermas, Marcuse’nin çağdaş bilimin rasyonelliğinin tarihsel bir oluşum olduğu düşüncesini, Husserl’in Avrupa krizi üzerine araştırmalarına olduğu kadar, Heidegger’in son dönem düşüncelerine de borçlu olduğunu hatırlatır bize.¹¹

2. Elimizden çıkan teknoloji¹²

Tekniğe Yönelik Soru’da¹³ Heidegger *poiesis*in iki temel tarzından söz eder, *poiesis*in yani ortaya-çıkmanın ya da üretimin... Bunlardan ilki “doğal üretim” anlamında *physis*tir, tomurcuğun çiçek açması ya da bir volkanın patlaması gibi; diğeri “yapay üretim” anlamında *tekhne*dir. Kendi kendinden itibaren yani içsel bir hareketle ortaya-çıkan doğal üretime mukabil suni üretim olarak *tekhne* dış bir müdahaleyle yani insanın dahliyle ortaya-çıkır. Suni ya da doğal-olmayan *poiesis*i ifade eden *tekhnenin* de keza iki temel tarzı söz konusudur: *sanayi* devrimiyle bir üst aşamaya geçen *sınaat* (örneğin marangozluk) ile Heidegger’in “hakikatin hüküm sürmesini sağlayan ve güvencede tutan” bir tür “sofuluk/dindarlık” (*Frömmigkeit*) olarak nitelediği ve teknolojik nihilizme çare olarak sunduğu *sanat* (öncelikle de şiir).¹⁴

11 Habermas, *İdeoloji’ olarak Teknik ve Bilim*, s. 34.

12 Bu bölümde daha önce yayınlanmış bir yazımdan yararlanılmıştır: Gözel, Ö., “*Physis*’in intikamı ve *tekhne*’nin elimizden çıkışı”, *Yeni Şafak-Kitap*, 6 Nisan 2011.

13 Heidegger 1 Aralık 1949’da Bremen Klüp’te, “Varolan Şeyi Kavrama” genel başlığı altında dört konferans vermiştir. Bu dört konferansın başlıkları şunlardır: “Şey”, “Çerçeveleme”, “Tehlike” ve “Dönüş/Dönemeç”. Heidegger bu konferanslardan ilk ikisini genişletmiş ve Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi’nde okumuştur. 6 Temmuz 1950’de “Şey”i ve 18 Kasım 1953’de artık “Tekniğe Yönelik Soru” (“Die Frage nach der Technik”) başlığı verilen “Çerçeveleme”yi sunmuştur. Bkz. Özlem, D., “Giriş: Heidegger ve Teknik”, Heidegger, M., *Tekniğe Yönelik Soru* içinde (çev. D. Özlem, İstanbul: Afa Yayınları, 1997), s. 41.

14 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 63-67.

Sanatın “yalnızca *tekhne* olarak adlandırıldığı” çağlar geride kaldı çoktan. Görünen o ki, kökensel anlam ve işlevini kaybettiğinden, sanatın kendisi de artık elimizden çıkmış vaziyette, zira biz post/modernler çoktandır *tekhnenin* anlamını teknolojiye ve sanatın anlamını da estetiğe daraltmış vaziyetteyiz. Hem doğruluk/hakikat (< *a-letheia*: gizini-açma) dedikleri enikonu bir kurmaca, bir kurntu biz post/modernler için: “Gizini-açacak” bir doğruluk/hakikat yok ortada, giz çoktan buharlaştı çünkü “izlediğimiz yolun” (*methodos*) açıklığında.

“Dünya Tasarımları Çağı” adlı makalesinde Heidegger Yeniçağ’la birlikte “tanrıların yittiğini” ve bu surette insanın özneye (*subjectum*: “altta-yatan”, temel, asıl) dönüştüğünü yani bütün varolanların “bağlantı noktası” ya da merkezi hâline geldiği ifade eder. Hümanizm hükümferma olmuş ve insan “yeryüzünün efendisi” olarak Tanrı’dan boşalan yeri almıştır artık. İnsanın özne hâline gelmesiyle birlikte doğa da “karşıda-duran” bir şey, bir nesne (*objectum*) hâline gelmiştir. Evet, bu surette doğa insanın bilmesine, tasarrufuna ve müdahalesine müsait ve amade bir nesneye, eş deyişle bir tasarıma/resme (*Bild*) dönüşmüştür.¹⁵ Yeniçağ’la birlikte “izlenen yol” (*methodos*) hâline gelen bilim, bilme’yi “saymaya, hesaplamaya ve ölçmeye” indirgeyen tarzıyla ve esasta hümanist bir metafiziğe dayanmasıyla İlkçağ’ın bilme tarzı olan *epistemed*en, keza Ortaçağ’ın bilme tarzı olan *doctrinadan* ayrılır.¹⁶ Modern tekniğin maddi ve ideolojik çerçevesini Yeniçağ’ın doğa bilimlerinde zirveye ulaşan sağın bilim anlayışı belirlemiştir başlangıçta, ne var ki teknokratik bir yapının peyderpey hâkimiyetini tesis etmesiyle birlikte bilim, mümkün kıldığı tekniğe tâbi hâle gelmiş ve varlık sebebini tekniğin hizmetinde bulunmaktan alır olmuştur. Bugün *tekno-loji* veya *tekno-bilim* derken bu iki veçhenin bütünleştiği bir ve aynı süreçten söz ediyoruz.

Demek ki, Heidegger’in bilhassa işaret ettiği üzere, modern teknoloji klasik anlamda teknikten esasta farklılaşır. Modern çağla birlikte teknoloji doğaya (*physis*) öykünme veya onu tamamlama gibi masum eğilimlerin ötesine geçmiş ve doğayı itip kakarak onun

15 Heidegger, M., “L’époque des Conceptions du Monde”, *Chemins qui ne Menent Null Part* içinde (çev. W. Brokmeier, Paris: Gallimard, 1962), s. 115-116.

16 Heidegger, “L’époque des Conceptions du Monde”, s. 101; Heidegger, M., “Science et Méditation”, *Essais et Conférences* içinde (çev. A. Préau, Paris: Gallimard, 1958), s. 51.

yerini almaya kalkışmak suretiyle adeta “ikinci bir doğa” hüviyeti-ne bürünmüştür.

Teknolojiye eleştirel yaklaşımıyla dikkat çeken Jacques Ellul (1912-1994) modern çağda tekniğin “başlıca ya da belirleyici faktör olmakla yetinmediği, ama Sistem haline geldiği” tespitinden hareketle bugün artık “tekniğin insanın hizmetinde değil de insanın tekniğin hizmetinde olduğunu” ifade eder.¹⁷ Ellul’e göre *Sistem*’in başlıca özelliği onun *otonomisidir*. Bu otonomi uyarınca Sistem kendi temelini yine kendinde bulur, meşruiyetini ise gösterdiği performanstan alır. Bu durumda insan Sistem’i kendine değil de kendini Sistem’e uyarlamak zorunda kalmaktadır ki bedeli ağır bir zorunluluktur bu.¹⁸

Heidegger ise, kendi cenahından, Yeniçağ’ın süreğinde, modern teknolojinin “çağımızın kaderi” hâline gelişine işaretlerle teknolojik mantığın içerdiği tehlikeye, tehlikeli nihilizme dikkat çekmiştir. Heidegger’e göre modern tekniğin özü çerçevelemede (*Ge-stell*) yatar ki tehlikeli olan tam da budur; buna göre modern teknik doğayı onda saklı-olanı açığa-çıkarmak üzere “provoke eder”, ona “meydan okur” ve onda olanı “söküp-almak” üzere ona “saldırır”.¹⁹ Bu surette doğa nesne (*Objekt*) olmağı bir yana, bir kaynak, bir el-altında-duran (*Bestand*) hâline getirilir ve kullanıma, işleme amade hâle sokulur: Orman, “orman olarak orman” değil de bir kereste deposudur artık, dağ “dağ olarak dağ” değil de bir maden yatağıdır. Evet, varlıkla ya da *physis* ile (*physis* olarak varlık ile) içsel bir bağ içerisinde varolagelmiş bir varolan (orman veya dağ) çerçeveleyici ve düzenleyici teknik süreçlerde kullanıma yönelik bir el-altında-duran’a, bir kaynağa dönüşür. Ne var ki burada asıl tehlike çerçeveleyici ve düzenleyici mantık-ve-işleyiş’in doğayla sınırlı kalmayıp bizzat insanı, insanın doğasını da hedeflemesi ve sonuçta *insanın kendisinin de giderek bir el-altında-duran’a, kaynağa dönüşmesidir*. (Günümüzde yaygın olarak kullanılan “insan kaynakları departmanı” tabiri ilginçtir bu bakımdan.) İkircikli bir ifadeye başvurursak, bu tehlikeli noktaya insanın elinden çıkan (onun elinin ürünü olan) tekniğin insanın elinden çıkmasıyla (kontrolü hâricine kaymasıyla) varılmıştır: İnsan, elinin ürünü olan tekniği elinde tutamamaktadır artık. Tıpkı büyücü çirağının hikâyesinde

17 Ellul, J., *Le Système Technicien* (Paris: Le Cherche Midi, 2004).

18 Krş. *Le Système Technicien*, 133 vd. Ayrıca bkz. Ellul, *La Technique ou L'Enjeu du Siecle*.

19 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 77-79.

olduğu gibi, insan başlattığı ya da müdahil olduğu teknik süreçlere giderek tâbi ve mahkûm hâle gelmiştir. Bugün teknoloji insan hayatının neredeyse bütün alanlarına nüfuz etmiştir: Yaşadığımız bir *tekno-hayattır* artık. Sonuçta teknolojinin otonom *mantık-ve-işleyişi* onu üreten insanı da içine almıştır; başka bir ifadeyle insanın elinden çıkan teknoloji dönüp onu ele geçirmiştir. Heidegger, doğa bir yana insanın kendisini de tehdit eder hâle gelen bu süreçteki vahamete dikkat çekmiştir.

Ama Spengler (1880-1936) 1931’de yayınlanan *İnsan ve Teknik*’te bu sürece Heidegger’den de önce işaret etmiştir: “Dünyanın makinallaşması had safhada tehlike arz eden bir aşırı-gerilim safhasına geçmiş bulunuyor” diyen düşünür, şöyle sürdürür sözlerini:

Bitkileri, hayvanları ve insanlarıyla yeryüzünün çehresi eskisi gibi değil artık... Yaşayan her varlık *organizasyonun* kısıcında can çekiyor. Yapay-yapıntı bir dünya doğal dünyaya nüfuz ederek onu zehirliyor. Medeniyetin kendisi de her şeyi mekanik olarak yapan ya da yapmayı deneyen bir makina hâline gelmiş bulunuyor.²⁰

İşin ilginç Spengler bu satırları fütüristlerin Makina’ya övgüler düzdüğü döneme hiç de uzak olmayan bir zamanda, “mekanik medeniyet hayalleri”nin gelecek hülyalarını hâlen süslemeye devam ettiği bir devirde kaleme almıştır; keza o bu satırları korkunç savaş makinalarının denenip sınıandığı ve buna bağlı olarak kitlesel ölümlerle muazzam yıkımların yaşandığı İkinci Dünya Savaşı henüz vuku bulmadan, Amerika Hiroşima ve Nagazaki’ye atom bombaları atmadan önce kaleme almıştır.

14 Mart 2011 tarihli bir gazete manşetinde “[Japonya’yı] bu kez kendi atomu vurdu!” deniyordu. Haberde Fukuşima nükleer santrallerinin arz ettiği büyük ve yakın tehlikeden bahsediliyordu: “Japonya, İkinci Dünya Savaşı’nda Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombalarıyla sarsıldı. Cuma günü 9.0 büyüklüğündeki deprem ve tsunaminin yol açtığı yıkım ülkeyi yeni bir nükleer felaketle karşı karşıya getirdi. Ülke, yeni bir patlama riskiyle yüz yüze. Japonya Başbakanı Kan’ın, ‘İkinci Dünya Savaşı’ndan beri en ciddi kriz’ sözleri, tehlikenin boyutlarını ortaya koydu.”²¹ Hiç arzu edilmez ama doğal afetin tetiklediği, onunla iç içe geçen, belki onu da aşır geçecek olan bir teknolojik afet riskiyle her zaman karşı karşıyayız.

20 Spengler, O., *L’Homme et la Technique* (çev. A. A. Petrowsky, Paris: Gallimard, 1958), s. 142-143; italik bana ait.

21 *Yeni Şafak*, 14 Mart 2011.

Ama esas kriz daha derinde yatıyor. İnsanın yeryüzündeki mevcudiyetinin anlamıyla doğrudan irtibatlı olup “*physisin* intikamı ve *tekhnenin* elimizden çıkışı” olarak tezâhür eden şu derin *poetik krizden* söz ediyoruz. *Kudret isteminin* fasit döngüsüne kapılıp varlıktaki yerini unutan ve nihayet elinin ürününün boynuna dolanmasıyla nefesi kesilir gibi olan post/modern insanın krizidir bu. Kriz anları *derinlemesine düşünüp-taşınmayı* (*teemmül*) ve esasa ilişkin sorular sorup meseleyle yüzleşmeyi talep eder haddizatında. “Karada ve denizde fesat ortaya çıktı”ysa, insan “elleriyle kazandığı”na dönüp bakmalı öncelikle (Rûm, 41). Ve esasa ilişkin şu soruyu sormalı kendine: Yeryüzünde ikametim şairane mi, yoksa zalimane mi?

3. Kader ile özgürlük arasında

Heidegger’in temelde itiraz yükselttiği, tekil teknolojiler değildir. Dreyfus’un da haklı olarak işaret ettiği gibi, düşünürün derdi, daha ziyade, *varlığın teknolojik kavranışı*dır. Ona göre asıl tehlike burada yatmaktadır. Düşünür, tek tek teknolojilerin temelinde yatan *hesâbî* düşünüşün bir gün “tek düşünme yolu” olarak kabul göreceği ihtimalinden, esasen ve bilhassa bundan ürküntüye kapılmaktadır. Teknoloji ile alışverişimizde asıl tehlike -tekil teknolojiler üzerinden ve onlar vesilesiyle- varlığı kavrayışımızdaki yavanlaşma ve çarpıklaşmada yatmaktadır. Denebilirse, modern teknoloji ve alttan alta onu güdüleyen zihniyet/ruh, bizi bize ve bizi varlığa yabancılaştırmaktadır. Heidegger’e göre maruz kaldığımız bu tehdit, basitçe çözüm bulmamız gereken bir *problem* değil ama *varlığı kavrayışımızda bir dönüşümü* talep eden ontolojik bir koşuldur.²²

“Medeniyet kadar eski olan” tekniği meşru bir biçimde “bir araç ve beşerî bir faaliyet” olarak görebiliriz, fakat modern zamanlarda teknolojinin özünü soruşturduğumuzda modern teknolojinin “bütünyle farklı ve ... yeni” olduğunu keşfederiz.²³ Marcuse modern teknolojiye “farklı ve yeni” olan şeyi, aklın teknik bir hüviyete bürünüp araçsallaşarak nesnelliğini yitirmesi ve sonuçta da ideolojiye

22 Dreyfus H. L., “Heidegger on the connection between nihilism, art, technology and politics” (ed. Ch. B. Cuiñon, *The Cambridge Companion to Heidegger* içinde, New York: Cambridge University Press, 1995), s. 305.

23 A.y.

(yani bir tür çarpık Bilme'ye) dönüşmesi olarak görürken, ona bir anlamda esin kaynağı olan Heidegger modern teknolojiye “farklı ve yeni” olanı onun özünü teşkil eden şeyde yani çerçeveleme’de (*Gestell*) arar. Çerçeveleme, hemen her şeyin “meydan okuyucu bir tarzda düzenlenmesi” girişimidir ki bu da esasında en üst düzeyde ve hemen her şeye yönelik meydan okuyucu bir etkililik ve esnekliği hedefler. Burada modern teknoloji bir araç ya da beşerî bir faaliyetten (dolayısıyla geleneksel tekniklerden) farklı ve/veya fazla bir şey olmaktadır. Esasen bizi burada asıl ilgilendiren de bu farklı ve/veya fazla olan şeydir ki bu da bizi modern tekniğin özü olarak çerçeveleme’ye daha yakından bakmaya sevk etmektedir.

Heidegger’e göre *tekhne*, gizini-açmanın (*a-letheia*) bir tarzıdır. “*Tekhne*’de belirleyici olan şey, yapmada, el işlemede veya araç kullanmada değil, ama daha çok... gizini-açmada yatar. *Tekhne*, îmal etme olarak değil, gizini-açma olarak bir öne-çıkmadır.” “Modern teknik nedir?” diye soran Heidegger, “o da bir gizini-açmadır” diye cevap verir. “Yalnızca dikkatimizin bu temel karakteristikte kalmasına imkân tanıdığımızda” der düşünür, “modern teknikte yeni olan şey bize kendini gösterir.” Düşünür devamla şöyle der: “Modern tekniğe hâkim olan gizini-açma, doğaya, onun sökülüp alınabilecek ve depolanabilecek enerjiyi tedarik etmesi şeklinde makul olmayan bir talebi dayatan bir meydan okumadır (*Herausfordern*). Fakat bu eski yel değirmeni için de geçerli değil midir? Hayır. [...] Bu başka tür düzene sokma, doğaya, ona meydan okuma anlamında saldırır. Tarım artık motorize hale gelmiş bir besin endüstrisidir.”²⁴

Evet teknik salt bir araç değildir; esasen o gizini-açmanın bir tarzıdır. Sözcük Grek dilinden gelmektedir. *Tekhnikon*, “*tekhne*’ye ait olan” anlamına gelir. Heidegger, sözcüğün anlamı bakımından iki hususa dikkatimizi çeker. Birincisi, *tekhnenin* yalnızca el becerisine dayalı etkinlikler ve hünerler için değil, dahası zihin sanatları ve güzel sanatlar için de kullanılan bir ad oluşudur. Dolayısıyla *tekhne* öne-çıkarmaya, *poiesise* aittir, *poetik* bir şeydir. Ancak düşünürün işaret ettiği üzere burada ikinci husus daha önemlidir: *Tekhne* sözcüğünün *episteme* sözcüğü ile bağı vardır. Gerek *tekhne* gerekse *episteme* Bilme’nin adlarıdır. “Onlar bir şeyde bütünüyle yurdunda olmak, bir şeyi anlamak ve bir şeyde yeterli olmak anlamlarına gelirler. Böyle bir Bilme, açılma sağlar. Açılma olarak Bilme, gizini-açmadır (*Entbergen*).”²⁵

24 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 66-68.

25 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 65-66.

Heidegger modern tekniği/teknolojiyi varlığın modern zamanlardaki kaderi (*Geschick*) olarak düşünmekte ve bu noktadan hareketle varlık, teknoloji ve insan ilişkileri bağlamında özgürlük ve kader meselesine odaklanmaktadır. Düşünür, varolanın el-altında-duran anlamında bir gizini-açma tarzı olarak çerçeveleme'nin, tüm insani yapıp-etmelerin ötesinde bir yerde mi olup bittiğini kendisine sorar ve bu soruya şöyle cevap verir: "Gizini-açma ne münhasıran *insanın* içinde ne de esasen insan *aracılığıyla* olup biter."²⁶ Modern teknoloji, gerçi insanın elinden çıkma olsa da, insan âdeta elinde olmayarak -çağı gereği, kader icabı- onunla ilişki içerisindedir. Çerçeveleme'de meydana okunan biri olarak insan esasen "çerçevelemenin özsel alanı içerisinde durur". İnsanın hiçbir zaman çerçeveleme'yle sonradan bağıntı içerisinde bulunmadığını ifade eden Heidegger, "bizim, kendimizi, gerçekten kamusal veya özel olsun her yerde *etkinliklerine çerçeveleme tarafından meydana okunan kimseler olarak deneyimleyip deneyimlemediğimiz sorusu*" üzerinde durur. Böyle bir deneyimleme, bizim varlığın teknolojik kavranışının dışına adım atmamızı ve varlığın kaderi ve tarihsel durumu üzerinden kendi kaderimize dair bir farkındalık, bir hassasiyet geliştirmemizi mümkün kılacak ve bizi tehlikeyle yüz yüzeyleyen ola ki kaderimizin içinden özgürleştirebilecektir.

Evet, modern teknoloji, varlığın asrî zamanlarda kader gibi açılımıdır. Dikkatimizi teknolojinin özüne, çerçeveleme'ye çevirmek ve tehlikeyle yüzleşmek modern çağın insanları olarak bizi farkındalıkla donatacak ve özgürleştirebilecektir. Ama bu özgürleşme, iradeyle ve iradenin nedenselliğiyle bağlantılı bir şey olmadığı gibi, burada sözünü ettiğimiz kader de fataliteyi yani mecburiyeti veya mahkûmiyeti ifade etmez. "Biz, der Heidegger, insanı ilk kez bir gizini-açma yoluna sokan bu 'bir araya toplayan yollamayı' (*versammelnde Schicken*) *kader (Geschick)* diye adlandıracacağız." Devamla, (kader olarak) tarih (*Geschichte*), der Heidegger "ne yalnızca tarih yazıcılığının (*Historie*) nesnesidir, ne de yalnızca insani etkinliğin gerçekleşmesidir". Gizini-açmanın modern zamanlardaki baskın tarzı olarak çerçeveleme -gizini-açmanın her tarzı gibi- kaderin bir takdiridir (*eine Schickung des Geschicktes*).²⁷ Her ne kadar gizini-açmanın bu tarzı insan üzerinde tamamen hâkim ise de bu kader, yukarıda işaret ettiğimiz gibi, hiçbir şekilde zorlayıcı bir eli kolu bağlanmışlık anlamına gelmez. Çünkü der Heidegger,

26 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 81.

27 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 82-83.

İnsan ancak kaderin alanına âit olduğu ve yalnızca itaat etmeye (*Hö-riger*) zorlanan biri değil, dinleyen ve işiten biri (*Hörender*) hâline geldiği ölçüde tam da özgür (*frei*) hâle gelir [...] Özgürlük (*Freiheit*), açık hâle gelmiş ve aydınlanmış yani gizi-açılmış olan anlamında serbest kalmış olanı (*Freie*) yönetir. Özgürlük, gizini-açmanın yani Doğruluğun/Hakîkatin olup bitmesiyle en yakın ve en içli-dışlı bir akrabalık içerisinde durur [...]. Serbest kalmış olanın özgürlüğü ne kösteksiz bir keyfiliktir, ne de salt yasaların zorlamasından oluşur. Özgürlük aydınlığa açılan bir yolda gizleyen şeydir. Onun aydınlatması içerisinde tüm Doğruluğuyla/Hakîkiyle mevcûdiyete-çıkan şeyi örten örtü parıldar ve örtünün örten şey olarak görülme imkânı doğar. Özgürlük, her hangi bir verili zamanda bir gizini-açmanın kendi yoluna girmesini başlatan kaderin alanıdır.²⁸

Kaderi hiçbir şekilde fatalite olarak anlamayan Heidegger, özgürleşmeyi *kaderin içinde/n* gerçekleşen bir şey olarak tasavvur eder. Modern tekniğin hemen her alanda hâkimiyet tesis ettiği varlığın bu dönemecinde insana /düşünüre düşen görev, dikkati tekniğin özüne teksif ederek varlığın kaderi üzerinden kendi kaderini tememmül etmek (*besinnen; méditer*) ve orada yatan “özgürleştirici taleb”e kulak vermek olmalıdır.

Tekniğin özünü irdelediğimizde, çerçevelemeyi gizini-açmanın bir kaderi olarak deneyimleriz. Biz zâten bu tarzda, kaderin serbest boşluğu içerisine barınmaktayız. Böyle bir kader hiçbir şekilde, bizi, tekniği körü körüne kullanmaya veya şu da aynı kapıya çıkar ki, tekniğe karşı çaresizce isyân edip onu şeytanın işi olarak lanetlemeye sersemletici bir zorlanma içerisine hapsetmez. Tam tersine, kendimizi bir kez tekniğin özüne açıkça açtığımızda kendimizi beklenmedik bir biçimde özgürleştirici bir talebin içine girmiş olarak buluruz.²⁹

Ne var ki insanın kaderindeki bu özgürlük imkânı tehlikeden (*Gefahr*) sâlim değildir. Kader olarak çerçeveleme “en yüksek tehlike”yi kendinde barındırır. Heidegger’e göre çerçeveleme’de gizini-açan şey kendini nesne olarak değil de, daha ziyade el-altında-duran (*Bestand*) olarak gösterir ve insan da bu noktada, “nesnesizliğin ortasında” el-altında-duranın düzenleyicisi olarak belirir. Bu durumda, insan giderek “düşüşün en uç noktası”na iner ve bizzat kendisini el-altında-duran olarak bulur. Bu arada, tam da böyle tehdit edilen biri olarak insan, kendisini “yeryüzünün efen-

28 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 83-84.

29 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 84.

disi” konumuna terfi ettirir. Bu surette insan karşılaştığı her şeyin kendi ürünü olduğu yollu yanıltıcı bir izlenime kapılır.³⁰

Heidegger’e göre insana yönelik tehdit, ne denli ölümcül ve tehlikeli olabilseler de kendi başlarına teknolojik aygıt ve düzeyeklerden değil, varlığın belli bir teknolojik kavranışına saplanıp kalmaktan kaynaklanır. Daha açık bir ifadeyle, çerçeveleme’nin insana yönelik asıl tahakkümü onu daha kökensel bir varlık deneyiminden men edişinden, mahrum bırakışından kaynaklanır. Modern insanın kulakları ilksel bir Doğruluğun/Hakikatin çağrısına kapanmıştır, zira varlığın teknolojik kavranışı ve buna bağlı olarak hesâbî düşünme (*das rechnende Denken*) tarzı bu insanın duyargalarını dumura uğratmış, teemmüli düşünme (*das besinnliche Denken*) kabiliyetini alabildiğine köreltmıştır. Şu durumda çerçevelemenin tahakküm kurduğu her yerde “en yüksek anlamda tehlike” söz konusudur. Ama der Heidegger, Hölderlin’e atıfla, “*Tehlikenin olduğu yerde, koruyucu güç de serpilip gelişir*”. Düşünür tekniğin özünün saldığı “en yüksek tehlike”ye işaret etmekle birlikte, “koruyucu güç”ün de yine orada kök salıp büyüdüğünü açıkça ifade eder.³¹ Tekniğin -teknik olmayan- özü olarak, yani gizini-açmanın çağcıl bir tarzı, eşdeyişle varlığın çağcıl kaderi olarak çerçeveleme, haddizatında, ikirciklidir. “Çerçevelemenin hükümranlılığının yalnızca her gizini-açmanın aydınlatılmasını, Doğruluğun/Hakikatin görünmesini engellemekte kendini tüketmediğini” ifade eden Heidegger “tekniğin özünün, koruyucu gücün serpilip gelişmesini kendi içerisinde barındırması” gerektiğini söyleyerek söz konusu ikircikli yapıya atıfta bulunur.³²

En yüksek tehlikenin yanı başında barınan bu “koruyucu güç”, insanın, “kendi özünün en yüksek değerini görmesi”ni ve bu “en yüksek değere girmesi”ni, bir “bağışlama” olarak mümkün kılar. O hâlde, der Heidegger, her şey “bizim bu ortaya çıkışı [yani tekniğin mevcûdiyete-çıkmasını] *düşünüp-taşınmamıza* [teemmül etmemize] ve *hatırlamak* [tezekkür etmek] suretiyle onun gözeticisi olmamıza” bağlıdır. Bu nasıl olabilir, diye soran Heidegger, şöyle cevap verir: “Her şeyden önce yalnızca gözümüzü dikip teknik-olana bakmak yerine, teknik içerisinde mevcudiyete-çıkan şeyi *kavrayıcı bir bakışla* olur bu. Tekniği bir araç olarak tasarımıladığımız süre-

30 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 86.

31 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 88-89.

32 A.y. “[K]oruyucu gücün tekniğin özünde kök saldığını ve gürleşip büyüdüğünü söyledik”, a.y.

ce, tekniğe hâkim olma irâdesinde takılıp kalırız. Tekniğin özünün hızla dışına düşeriz.”³³

Tekniğin özü olarak çerçeveleme’nin saldıdığı tehlikeye insani etkinlik asla dolaysız bir şekilde karşı koyamaz. İnsani yapıp-etmeler bu tehlikeyi tek başına savuşturamaz. Yine de, düşüncenin gücü, güçlü bir düşünce bize bu durumda yardım edebilir: “İnsânî *düşünüm*” der Heidegger, “her koruyucu gücün tehlikeye atılan şeyden -aynı zamanda bu şeyle akraba olmakla birlikte- daha yüksek bir öze sahip olması gerektiğini *düşünüp-taşınabilir*.”³⁴

Ama teknolojik nihilizm çağında, varlığın tarihinin bu döneminde, çerçeveleme’nin saldıdığı tehlikeye karşı – teemmülü düşünüşün eşliğinde– bizi uyuracak ve destekleyecek bir şey daha vardır ki Heidegger *Tekniğe Yönelik Soru*’yu ona temas ederek sonlandırır. *Suni* üretim olarak *zanaat*, *sinaat*, *sanayi* ve modern teknik ile kökense bir akrabalığa (< *tekhne*) sahip olan *sanattır* burada sözünü ettiğimiz. Heidegger sanatın yalnızca *tekhne* olarak adlandırıldığı, “Doğru’nun/Hakîkî olanın güzel-olan içerisinden görünüşe çıktığı” ve “güzel sanatların *poiesis*’ine *tekhne* adının verildiği” Antik Çağ’ı özlemle anar. Özlemle anar, zira o zamanlar “sanat, biricik, çok-yönlü gizini-açmaydı. Sanat dindardı, *promos*’tu; yani Doğruluğun/Hakikatin hüküm sürmesini ve güvencede tutulmasını sağlayandı”.³⁵ Sanatlara hâkim olan “bu gizini-açma, tüm güzel sanatlarda, şiirde ve asıl olarak *poiesis*’i muhafaza eden şiirsel (*poetik*) her şeyde tam olarak hüküm sürüyordu.”

Velhasıl *Tekniğe Yönelik Soru*’nun son sayfalarında Heidegger, Hölderlin’in bir diğer mısraına atıfla, Yunanlıların “*yeryüzünde şâirâne bir şekilde ikamet ettikleri*”ni ima eder bize. Düşünür, Yunanlıların sanatkârane *ethosuna* dikkatimizi çeker. Teknikle kökense akrabalığı olan, bununla birlikte ondan apayrı bir alanda gelişen Sanat -bilhassa da Şiir- varlığın bu teknolojik kavranışına ihtimal bir çare sunabilecektir. Nihayet, varlığın kaderinin/tarihinin bu netameli dönemecinde, Heidegger’in varlıkla sahih bir ilişki için bize iki yol, iki uğraş önerdiğini söyleyebiliyoruz: Düşünüm ve Sanat.

33 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 94-95; italikler bize ait.

34 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 96; italikler bana ait.

35 Heidegger, *Tekniğe Yönelik Soru*, s. 97.

4. ‘Gelassenheit’

Bu ve müteakip 5. bölümde varlığın teknolojik kavranışına karşı çare olarak önerilen mezkûr iki yoldan, iki uğraştan münhasıran düşünüm/teemmül üzerine yoğunlaşacağız. Bu maksatla bu bölümde Heidegger’in 30 Ekim 1955’te, Messkirch’te, bestekâr Konradin Kreutzer’in (1780-1849) 175’inci doğum günü yâd programında sunduğu ve *Gelassenheit* adıyla basılan metnini tam bir özetini sunarcasına adım adım takip edeceğiz. Bu metin, Heidegger’in “teknoloji ile / teknolojiye karşı ne yapmalı” sorusuna belki de en net cevabı verdiği metin olması bakımından bilhassa önemlidir. Müteakip bölümde ise, bu metni merkeze alarak genel bir değerlendirme yapacağız.

Ne denli şaşırtıcı görünse de, çağdaş insanın ekseriya “düşünce yoksulu” olduğunu söyler Heidegger ve bu hükme düşünceyle profesyonelce ilgilenenleri de -belki de bilhassa onları!- katmayı ihmal etmez. Düşünür, içine düştüğümüz “düşünce fukaralığı”nın (*Gedankenlosigkeit*) her şeyin kolayca, hızlı bir biçimde ve ekonomik olarak öğrenildiği ve aynı kolaylık ve hızla unutulduğu bugünün dünyasında “her yere sinen tedirgin edici bir misafir olduğu”nu ifade eder. Heidegger, bugün düşünce fukarası veyahut da düşünce yoksunu hâline geldiysek, bunun esasta “düşünen varlıklar” olmamızdan kaynaklandığını belirtir. Öyle ya, zaten veyahut da esasen düşünce-biliyor olmasaydık, bir tane, bir anlağa sahip olmasaydık, şimdi bundan yoksun da sayılmayacaktık. Keza, düşünme yetimizi yitirmemiz veya bozuma uğratmamız söz konusu ise, bu, bu yetiye ilkin sâhip olduğumuz içindir. Sonuçta, bugün “düşünce fukarası” olan çağdaş insan, yine de düşünmeyi bilkuvve uhdesinde tutan insandır; çünkü esasen insan -az veya çok, şöyle veya böyle- “düşünmeye yazgılı”dır, düşünme onun en mahrem varlığına mündemiç temel “olma tarzı”dır.³⁶

Heidegger’e göre bugün “çağdaş insan düşünceden kaçmaktadır”; düşünceden bu kaçış, bugün bizim düşünsel yoksunluğumuzu izah etmektedir. Çağdaş insan, bu kaçışı ne görmek ne de kabul etmek istemektedir; hatta bunu kesinkes inkâr etmekte ve aksini öne sürmektedir. Öyle ya bu çağda üretilen onca plan, çeşit çeşit etüt, türlü araştırmalar düşünceden bu kaçışla nasıl telif edilebilecektir? Ne var ki, Heidegger’e göre, tüm bunlar, bu düşünce

36 Heidegger, M., “Sérénité” (çev. A. Préau, *Questions III et IV* içinde, çev. J. Beaufret vd., Paris: Gallimard, 1976), s. 135.

ürünleri, düşünceye, evet ama “özel karakterde” bir düşünceye aittir: Bir planlama yaptığımızda, bir araştırmaya dâhil olduğumuzda veyahut da bir teşebbüsü organize ettiğimizde daima verili şartları hesaba katıyoruz. Önceden belirli sonuçlar almaya, belirli amaçlara ulaşmaya yönelik olarak hesaplar yapıyoruz. Bu hesaplar bütün “planlayıcı düşüncelerimizi” karakterize ediyor ve böylesi düşünceler esasta *hesap olarak* kalıyor. Bu özel karakterdeki düşünce tarzı *hesâbî* düşüncedir (*das rechnende Denken*). Hesaplayan düşünce bize soluk aldırmas, bizi bir olasılıktan diğerine sevk eder ve sonuçta bizi öngörülerimizin çemberine kapatır. Bu düşünce, “tüm varolanlara hâkim olan anlamın peşindeki” *teemmülî* düşünce (*das besinnliche Denken*) gibi değildir.³⁷

Şu hâlde, “her ikisi de meşru ve zorunlu” iki tür düşünme vardır: hesâbî düşünme ve teemmülî düşünme. İşte “insan düşünceden kaçmaktadır” derken göz önünde bulundurduğumuz bu ikinci tür düşünme ya da düşüncedir. Ne var ki bize “bu düşünce gökyüzünde yüzergezer vaziyettedir, gerçeklikle bağı kopuk haldedir” denecek; keza “cârî işlerin yürütülmesinde, pratik mâhiyetteki hususlarda bize bir faydası yoktur” denecektir. Nihayet, ilâve edilecektir ki, saf teemmül olağan anlık için çokça sabır ve teenni gerektiren hayli “yüksek” bir düşüncedir. Keza, “teemmül eden düşünce, bâzen büyük bir çaba gerektirir ve dâima uzun bir temrini icap ettirir. Tüm diğer otantik mesleklerden daha ziyâde incelikli bir özeni talep eder. Aynı zamanda o, bir köylü gibi, tohumun filizlenmesini, başağın olgunlaşmasını beklemeyi bilmeyi gerektirir.”³⁸

“Ama” der Heidegger, “her birimiz kendi tarzınca ve kendi sınırları içerisinde teemmül yollarını tâkip edebiliriz”; zira “insan düşünen yâni teemmül eden bir varlıktır (*der Mensch das denkende, d.h. sinnende Wesen ist*).” Bunun için teemmülün bizi illâ “yüksek bölgeler”e çıkarması gerekmez; bunun için “bize yakın olana” yaklaşmamız ve ona yoğunlaşmamız, “bize en yakın olanı” araştırmamız, “şimdi ve burada” bizi ilgilendirene dikkati teksif etmemiz yeter: burada yani doğduğumuz bu toprakta, şimdi yani tarihin şu ânında.³⁹

Burada bir teemmül konusu olarak sanat eserinin doğum yeriyle rabıtasına dikkatimizi çeken düşünür bir sanat eserinin doğum yerinde temellendiğine ve oradan hareketle vücut bulup yükseldiğine

37 Heidegger, “Sérénité”, s. 135-136.

38 Heidegger, “Sérénité”, s. 137.

39 A.y.

dikkatimizi çekerken konuyu açıklığa kavuşturmak üzere Johann Peter Hebel'den bir iktibasta bulunur: “Kabullenmek hoşuma gitsin veya gitmesin, bizler bitkileriz: köklerine dayanmışken, esîrde (*éther*) çiçeklenebilmek ve orada meyvelerini verebilmek üzere topraktan çıkması gereken bitkiler.” İnsan, der bu iktibasa binaen Heidegger, doğum yerinin derinliklerinden hareketle esîre yükselebilmelidir. “Esîr” burada gökyüzünün yüksekliklerindeki serbest havadır, “tinin açık alanı”dır. Düşünür, bu noktada, insanın yeryüzü ile gökyüzü arasında dingin bir biçimde ikamet edip etmediğini ve teemmül ruhunun ülke üzerinde hükümran olup olmadığını sorar bize. Keza o bize, bu endüstri çağında, köklendiğimiz, yerleştiğimiz bir doğum toprağının hâlâ mevcut olup olmadığını sorar. Göçle oluşan büyük şehirlerin karmaşasında, köklerimizden yani doğum yerlerimizden koparılmış vaziyette, teknolojinin hükümranlığı altında yaşadığımız bir çağdır bu:

[İnsanlar] yılın her günü, günün her saati, sersemletilmiş bir biçimde radyo ve televizyon aygıtlarının önüne oturmuş vaziyettedir. Her hafta sinema onları muhitlerinden çıkarıp alır ve alışık olmadıkları ama yine de sıradan temsillerin ortamına, simüle edilmiş bir dünyaya, dünyaya olmayan bir dünyaya daldırır. Nereye giderlerse gitsinler resimli bir mecmua ellerinin altındadır. Enformasyon araçlarının saat be saat insana ulaştırdığı şey, onu şaşırtır, onu heyecana getirir ve muhayyilesini coşturur – tüm bunlar ona evini çevreleyen muhitten çok daha yakındır, yeryüzünün üstündeki gökyüzünden, gündüzün ve gecenin çevriminden çok daha yakındır, köyün âdet ve göreneklerinden, onun olan dünyanın geleneğinden çok daha yakındır.⁴⁰

Heidegger'e göre, insanın *yerleşikliği/köklenmişliği* bugün “en içsel varlığında” tehdit altındadır. Bu *köklerinden-koparılmışlık* ne fatalite eseridir ne de insanın bir ihmalinin sonucudur, ama doğumumuzla sabitlendiğimiz “*bir dönemin ruhu*”ndan kaynaklanır. Yaşadığımız çağ, der düşünür, “atom çağı” adını alır ve bu çağa hâkim düşünce türü planlamacı/hesâbî düşüncedir ki bu düşünce bizim teemmül kabiliyetimizi, dolayısıyla da varlıkla bağımızı dumura uğratmaktadır. Bu dönemin kökleri XVII. asra iner. Dünya görüşümüzdeki bu “radikal devrim” modern felsefede gerçekleşmiştir. Böylece insan dünyada ve dünyaya dair yepyeni bir konum edinmiştir. Bu surette, dünya bir nesneye dönüşmüş ve hesaplayıcı düşüncenin işlem alanı hâline gelmiştir. Doğa ise, modern teknik ve endüstri için “devâsa bir hazne”, bir “enerji kaynağı” hâlini al-

40 Heidegger, “Sérénité”, s. 139.

mıştır. İnsanın, der Heidegger, dünya ile olan “bu bütünüyle teknolojik karakterdeki ilişkisi” ilk defa XVII. asırda Avrupa’da *ama yalnızca Avrupa’da* meydana gelmiş ve oradan dünyanın geri kalanına yayılarak insanın varolanla tüm ilişkisini belirler hâle gelmiştir. Oldukça yakın bir gelecekte, der düşünür, atom santralleri yeryüzünün bütün bölgelerinde inşa edilmiş olacaktır.⁴¹ Burada, büyüklüğü muhayyileyi zorlayan bu atom enerjilerini nasıl zapturapt altına alabilecek ve yönetebileceğimiz, bunların bir gün elimizden kayıp gitmelerine, giderek büyük bir yıkıma yol açmalarına nasıl engel olabileceğimiz tayin edici bir sorudur.⁴²

Heidegger, devamla, teknik ilerlemeyle birlikte giden ve hesâbî düşünüşe yaslanarak yürütülen bilimsel araştırmaların cüretine dikkatimizi çeker. Teknolojik aygıtların bizi hazırladığı şey, der düşünür, insanın bizzat hayatına ve varlığına “saldırmak”tır, öyle ki, bunun yanında, “bir hidrojen bombasının patlaması büyük bir anlam ifade etmez”. Zira, tam da şundan dolayı ki, bu tip bombalar patlamaz da insan yeryüzünde yaşamaya devam ederse, atom çağı dünyayı endişe verici bir dönüşüme uğratacaktır. Heidegger şöyle devam eder: Burada, bilhassa endişe verici olan şey, dünyanın bütünüyle teknolojikleşmesi değildir. Çok daha endişe verici olan şey, insanın bu dönüşüme hazırlıksız olması ve hesâbî düşünmenin tasallutu altında olan biteni -varolanlarla ve dünya ile bu teknolojik ilişki tarzını- teemmül etmeye, düşünüp-taşınmaya muvaffak olamamasıdır.⁴³ Düşünür, esasen, insanın hesâbî düşünmeye karşı teemmüli düşünmeyi işletmedeki acz ve zaafından endişe etmekte, hesâbî düşünmenin mutlaklaşmasından kaygıya kapılmaktadır.

Teknolojinin karakterize ettiği şu dünyada, şu teknolojik nihilizm çağında, ihtiyacımız olan temel şey, teemmüle ehil olmak ya da başka bir ifadeyle *teemmül ehli* olmaktır. Teemmüli düşünce, bizden, eşyanın tek bir veçhesine saplanıp kalmamamızı, bir temsilin/tasarımın (*Vorstellung*) mahkûmları olmamamızı ve yalnızca tek bir istikamete götüren tek bir yola dalmamamızı talep eder. Bu düşünce tarzı bizden “*ilk bakışta uzlaşmaz görünen şeyler*” üzerine odaklanmayı talep eder.⁴⁴

Bazılarına az, bazılarına çok olmak üzere, bugün teknolojik dünyanın nesnelere muhtaç hâldeyiz. Çevremizi saran, hayatı-

41 Heidegger, “Sérénité”, s. 141.

42 Heidegger, “Sérénité”, s. 142.

43 Heidegger, “Sérénité”, s. 143.

44 Heidegger, “Sérénité”, s. 144.

mızı dolduran, dünyamızı kuşatan teknolojik ağıtlara direnemez hâldeyiz. Teknoloji hayatımıza iyiden iyiye katılmış, bu hayatı yönetir hâle gelmiştir. Ona “şeytan işi” deyip geçemiyoruz, geçiştiremiyoruz. “*Teknolojik* şeylere bağlılığımız bugün o denli güçlü ki haberimiz olmadan onların köleleri haline gelmişiz.”⁴⁵

Ne var ki burada meseleye farklı bir perspektiften yaklaşmak mümkün görünmektedir. Nitekim Heidegger’in bu noktada bir teklifi vardır. Buna göre, bir yandan teknolojik ağıtları kullanır, onlardan normal olarak yararlanırken, diğer yandan da onlardan özgürleşebiliriz, öylesine ki daima onlarla aramızda bir mesafe kalır. Evet, teknolojik ağıtları kullanmakla birlikte, onları “*kendi başlarına bırakınız*”, tabiri caizse, onları kalbimize sokmayız, arada bir mesafe bulunur daima. Velhâsıl, teknolojik nesnelerin kaçınılmaz kullanımına hem “evet” hem de “hayır” diyebiliriz Heidegger’e göre. Hayır demenin anlamı, bu nesnelerin bizi sersemleterek “gasp etmesine, dolayısıyla da bozmasına ve nihayet varlığımızı boşaltmasına” izin vermemektir.⁴⁶

Peki ama, der Heidegger, teknolojik nesnelere bu surette hem “evet” hem “hayır” dersek teknik dünya ile ilişkimiz müphem ve belirsiz hâle gelmez mi? Bilakis, diye cevap verir düşünür: “Teknik dünya ile ilişkimiz harikulâde bir biçimde yalın ve dingin hâle gelir.” Teknolojik nesnelerin yanımızda, yöremizde bulunuşunu kabul ediyoruz; bununla birlikte, onları (mahrem dünyamızın) “*dışarısında bırakıyoruz*” yani onları “hiçbir mutlaklığı olmayıp kendilerinden daha yüksekteki şeylere bağlı olan” nesneler olarak (kullanıyor ve sonra) “*kendi hallerine bırakıyoruz*”. Onların varlığını, mahremiyetimizi, mahrem varlığımızı istilasına (düşünsel bir *teyakkuz* içinde) titizlikle mani oluyoruz.

Heidegger teknolojik dünyaya bu hem “evet” hem “hayır” deme tavrını eski bir kelimeyle adlandırır: *Gelassenheit*,⁴⁷ yani “*dingin-*

45 Heidegger, “Sérénité”, s. 145; italikler bana ait.

46 A.y.

47 Heidegger, -bu bölümde ele aldığımız- Konradin Kreutzer’i yâd programı konuşmasında (1955) geçen *Gelassenheit* kavramını “Kır Yolunda Düşünme Üzerine Bir Muhâvere” (bkz. M. Heidegger, “Pour servir de commanditaire à Sérénité – Fragment d’un entretien sur la pensée”, *Questions III-IV* içinde [Paris: Gallimard, 1976], s. 149-182) adlı metninde şerh etmiştir. “Kır Yolunda...” 1944-45’te yazılıp 1959’da yayınlanmıştır. Yâd programı konuşması ile bu metin birbirini tamamlamaktadır. Not: Heidegger *Gelassenheit* kavramını Alman mistik düşünürü Meister Eckhart’tan (1260-1327) almış ve yeniden yorumlayarak kullanmıştır.

lik” yahut “*ruh kayıtsızlığı*”. Buna göre insan, eşyayı kullanmakla, onların ortasında bulunmakla birlikte, onlara kayıtsız ve mesafeli kalmasını bilir.⁴⁸ Keza böyle bir kimse gök ile yer arasında dingince ikamet etmek nedir, bunu bilir.

Bu tavrı takındığımızda, der Heidegger, biz artık eşyayı yalnızca teknolojik bir tarzda görmüyoruz. Bize açık hâle geliyor ve fark ediyoruz ki makinaların üretimi ve kullanımı bizden eşya ile başka bir ilişki tarzını talep eder ki bu ilişki tarzı hiç de anlamdan yoksun değildir. Misalen şu anda çiftçilik ve tarım motorize besin endüstrisi hâline dönüşmüş bulunuyor. Dolayısıyla, burada ve her yerde, insanın doğayla ve dünya ile ilişkisinde derin bir dönüşüm gözlemleniyor. Bununla birlikte bu dönüşüme hâkim olan anlam “karanlık” kalıyor.

Şu hâlde, diye devam ediyor düşünür, insanın bir şekilde müdahil olduğu bütün teknolojik süreçlerde onun ne icat ne de inşa ettiği bir anlam hüküm sürüyor. Endişe verecek kertede ağırlaşan bu atom çağının hâkimiyetinin nereye varacağını bilmiyoruz. “*Teknolojik dünyanın anlamı kendini örtüyor, perdeliyor.*” Teknoloji vesilesiyle biz “gizli bir anlam” a gelip dayanıyoruz, öyle ki “hem bizden kaçan, hem de bize doğru gelen” bir şeyle karşı karşıyayız. Heidegger, bize şöyle bir görünüveren, bununla birlikte bizden mütemadiyen kaçan bu şey “*gizem*” değil midir, diye sorar. Hesap-kitapla, ölçüp-biçmeyle teknolojik düşünüşün kategorilerine *indirgenemeyecek*, hesâbî düşünüşte çözümlenemeyecek şeydir bu gizem. Düşünür, teknolojik dünyanın bize doğru gelen, yine de kavrayışımızdan kaçan “gizli anlamı” na bu kendimizi açık tutma tavrımızı “*gizeme açıklık*” olarak adlandırır.

Heidegger, “eşyaya karşı kayıtsız ruh hâli” (*Die Gelassenheit zu den Dingen*) ile “gizeme açıklık” ın (*die Offenheit für das Geheimnis*) birbirinden ayrılmaz olduğunu söyler bize. Dünyanın teknolojik kavranışına direnen bir şey yatar bu tavırda. Bu tavrı “şeyler arasında yepyeni bir tarzda ikametimizi” mümkün kılar. Bize yeni bir yeryüzü, yeni bir toprak vadeder, öyle ki biz orada “hem teknoloji ile kalarak, hem de onun tehdidinden sâlim olarak” ikamet edebilir ve varlığımızı sürdürebiliriz. Bu surette, “eşyaya karşı ruh kayıtsızlığı” ve “gizeme açıklık” bize “müstakbel bir yerleşme” nin perdelerini aralar.

Bugün yeryüzünde yaşayan insanlık, der Heidegger, “tehlikeli bir durum” içinde bulunuyor. Ama bunun tek sebebi, patlayabilecek

48 Heidegger, “Sérénité”, s. 145.

ve bütün yeryüzünün yıkımına yol açabilecek “üçüncü bir dünya savaşı” değildir. “Çok daha büyük bir tehlike” bu “atom çağı”nın başlangıcını tehdit ediyor. Heidegger’in kulağa ilk bakışta tuhaf gelen ve sağduyuyu zorlayan bu iddiası bizi teemmüle davet ediyor.

Bu iddia ne ölçüde anlamlıdır? Atom çağının başlangıcından itibaren gelişen “teknolojik devrim” insanı büyülediği, sersemlettiği, efsunladığı ölçüde, diyor düşünür, bu iddia anlamlıdır. Evet, teknolojik devrim insanın başını o denli döndürmüştür ki hesaplayan düşünce bir gün “*biricik*” düşünme yolu hâline gelebilir! Heidegger, devamla, “daha büyük tehlike” dediği bu duruma açıklık getirir:

Böyle bir durumda hangi büyük tehlikeyle karşı karşıya geliriz? O zaman icat eden ve planlayan hesâbın en ziyâde şaşkına çevirici ve velût mahâreti teemmül eden düşünceye karşı bir kayıtsızlığı yani tam bir düşünce yokluğunu... beraberinde getirecektir. Peki o zaman ne olacak? O zaman insan sâhip olduğu en esaslî şeyi yani düşünen bir varlık oluşunu inkâr ve reddetmiş olacaktır. Şu halde insanın bu özünü kurtarmak söz konusu. Düşünceyi teyakkuz halinde tutmak söz konusu.⁴⁹

Bununla birlikte, diyor Heidegger konuşmayı bitirirken, eşya-ya karşı şu ruh kayıtsızlığı ile şu gizeme açıklık bize gökyüzünden düşmez. Kolayca ve zahmetsizce elde edilmez. Ortaya çıkmaları ve gelişmeleri bakımından, her ikisi de, bir düşünceye ihtiyaç duyarlar. Bu düşünce “*insanın kalbinden fışkırır*” ve çabalayarak yoluna devam eder. O zaman insan yeryüzünde yeni bir tarzda ikamet etmenin imkânına kavuşabilir. Eşyaya karşı ruh kayıtsızlığı sergileyebilen ve kendini gizeme açabilen insan o zaman yeni bir toprağa yerleşebilir veyahut da toprağa yeni bir tarzda yerleşebilir. Ve insan bu yerleşme temelinde -Konradin Kreutzer’inkiler gibi kalıcı eserlerle- esîre, tinin açık alanına yükselebilir.

5. Teemmüle ehil olmak

Düşünme, insanın özüdür, insana özgüdür. Nitekim insan varlık ile irtibatı esasta düşünme yoluyla kurar. İnsan kendini, kend’özünü, kendi varlığını düşündüğünde *ipso facto* varlığa kulak vermiş olur, onunla irtibata geçmiş, onunla hemhâl olmuş olur.

⁴⁹ Heidegger, “Sérénité”, s. 147.

İnsanın özü –olmaklığı- düşünmedir dedik. Ama hemen hatırlatalım ki, bu düşünme, ne temsili/tasarımsal karakterde ne de hesâbî niteliktedir. Heidegger’e göre, bu tarz düşünmeler de kendi alanlarında “meşru ve gerekli” olmakla birlikte, “İnsan düşünen bir varlıktır” derken kastettiğimiz şeyle esasta ilgili değildirler. İnsanın özüne müteallik düşünme, *teemmüldür* ki bu düşünme, varlığa kulak veren, işiten ve itaat eden, yâderk (*hétéronome*) bir düşünmedir. Haddizatında teemmül, bilişsel (*cognitive*) etkinlikten fazla veya başka bir etkinliğe tekabül eder ki bu da temelde varlığa ayarlanma suretinde etkin bir edilginliği ve bütüncül bir egzistansiyel tavrı icap ettirir.

Evet, *Ge-lassen-heit* kavramının da duyumsattığı üzere, *teemmül-eden-düşünme*, “etkinliğin ve edilginliğin ötesinde” yer alan ve “kendini varlıktan etkin-bir-biçimde-etkilenmeye-bırakma (*lassen*)” tarzında ortaya çıkan “yüksek bir etkinlik”tir. Temsili düşünmenin tersine, dinginliğe yönelen ve *beklemeyi bilen* bu düşünme, özü itibarıyla “*isteme-me*”ye dayanır ya da, başka bir şekilde söylersek, bu düşünme tarzı “isteyerek istemeden vaz geçer”. Bu yüzden o, irade etmeden, yine de hazırlıklı bir biçimde bekler ki haddizatında bu bekleminin bir nesnesinden yani bir beklenen’inden söz edilemez. İstememeyi istemek ya da isteyerek istememeye *kendini-bırakmak* (*sich einlassen*) dinginliğe (*Gelassenheit*) girmektir ki *Genişlik’e* (*Gegnet*)⁵⁰ veya “varlığın hakikati”ne açılma tam da bu tarzda gerçekleşir.⁵¹ Bu açılma, aynı zamanda, gizeme açılmadır ki insan bu açılmada bir *zaten-malumdan* hareketle nesneleştiren temsili düşüncenin darlığından kurtularak teslimiyet ve dinginlik içre Genişlik’e erer.

Bu teslimiyetle, bu kendini-bırakmakla birlikte, insan -eşyanın ortasında olmakla birlikte- eşyayı da kendi hâline bırakır. Böylece, nesne (*Objekt*) veya el-altında-duran (*Bestand*) çehresine bürülü eşya, bu vasıfları bakımından yavaş yavaş geri-çekilir ve bu surette

50 Heidegger “Kır Yolunda Düşünme Üzerine Muhâvere”de (“Pour servir de commantaire à Sérénité – Fragment d’un entretien sur la pensée”) ‘varlık’ (*Sein*) kelimesini kullanmaz, onun yerine, varlığın açıklığına ve etkinliğine vurgu kastıyla *Gegnet*’i (ve ayrıca, yaklaşık bir bağlamda, *Gegend*’i) kullanır ki bu terimi Türkçede –mealen- Genişlik olarak karşılamak bize uygun göründü. ‘*Gegnet* kavramı Fransızcaya ‘*Libre Etendue*’, İngilizceye ise ‘*That-which-regions*’ olarak çevrilmiş bulunuyor. “That-which-regions” karşılığı için bkz. Heidegger, M., *Discourse on Thinking* (çev. J. M. Anderson & E. H. Freund, New York: Harper & Row Publishers, 1966), s. 66 vd.

51 Krş. Heidegger, “Pour servir de commantaire à Sérénité”, s. 163-166.

varlık kendini kendinden duyurmaya başlar. “Eşyaya karşı kayıtsızlık” (*Gelassenheit zu den Dingen*), dolayısıyla -nesne suretindeki varolanlardan bu şekilde uzaklaşma, kendini varolanlar çoklusundan bu şekilde geri-çekiş, “*uzak olanın yakınlığı*”nı beraberinde getirir.

Bu yâderk yakınlıktadır ki kalbe vârit olan vârit olur ve işbu vâridat kalpten düşünce olarak fışkırır. Nitekim, Heidegger’in “*Hiç-bir zaman düşüncelere varmayız biz, onlar bize gelirler*” sözünü bu bağlamda düşünmek gerekir.⁵² Düşünceler, zihnimizin özerk ürettiği değildirler; düşünceler kalbe düş-en vâridattır; öylesine ki biz onları yâderk bir surette alımlarız. Burada tabii ki has ya da hakiki düşüncelerden, düşünmenin özüne taalluk eden düşüncelerden söz açıyor, dolayısıyla hesâbî ve/veya temsili düşünceleri -yeri geldiğinde, meşru bir şekilde, salahiyyetli oldukları alanlarda, onlara da müracaat etmek üzere— bir yana koyuyoruz. Heidegger’in de onaylayacağı üzere, düş-ünce kalbe düş-en ve “*kalpten fışkıran*” bir şeydir⁵³; düşünce belki de bir atâdır. Ama bu atâyı ahzetmek üzere kalbimizi, kend’özümüzü, derunumuzu gelmekte-olana hazır tutmak ve beklemesini bilmek gerekir. Teemmül ehli olan, beklemek nedir, bunu bilir; bir tek o dinginlik içinde bekleye-bilir. Azim, sebat ve sabır, beklemeyi bilen teemmül ehlinin ayırıcı vasıflarındandır. Ancak dingince beklemesini bilen, varlığın hakikatine erebilir, uzak olanın yakınlığına nail olabilir.

Oysa varlığın hakikatini unutan/unutturan temsili düşünmenin bu yakınlıktan pek bir nasibi yoktur. O, daha ziyade, yakın olanı perdeler ve uzak kılar. Temsil/tasarım (*Vorstellung, représentation*), şeyleri birer *nesne* olarak bir *ufukta*/n hareketle tasarlar ve onların şey-karakterini örter.⁵⁴ Temsil/tasarım, şeyleri varlık-bağlamından âdeta tard ederek, onlara bir çerçeveleme dayatır. Bu surette çerçeveleme içine alınmış varolanları, artık varlıkla irtibatları noktasından düşünmez ve tasavvur etmez oluruz. Sözelimi “ağaç olarak ağaç”, ilkin “nesne olarak ağaç”a ve giderek “el-altında-duran olarak ağaç”a dönüşür. Ağaca baktığımızda, oradan hareketle varlığı düşünmeyiz artık; zira, son tahlilde, ağacın varlığı ya teorik görüşümüzün bir nesnesi (ağaç-lık) ya da el-altında-duran (*Bestand*) işleme mahsus bir şey (mesela mobilyanın hammadde) olmuştur

52 Heidegger, M., “L’Expérience de la pensée” (çev. A. Préau, Heidegger, M., Questions III-IV içinde, çev. J. Beaufret et autres, Paris: Gallimard, 1976), s. 25.

53 Krş. Heidegger, “Sérénité”, s. 147.

54 Krş. Heidegger, “Pour servir de commantaire à Sérénité”, s. 164-165.

artık. Temsilî düşünce, kendine mahsus şey-karakterinde, kendini-kendinden-göstererek var olan ağacı her hâlükârda ıskalama eğilimindedir. İçinde bulunduğumuz ileri teknoloji çağında (hesâbî düşünceyle akrabalığı ve/veya ayniyeti içinde) temsilî düşünce, hâkim düşünce tarzıdır.

Heidegger’de teemmülî düşüncenin (“eşyaya karşı kayıtsızlık”ın yanı sıra bir diğer bileşeni “gizeme açıklık”tır (*die Offenheit für das Geheimnis*) ki teknolojik dünyamızda deneyimleyebileceğimiz bir şeydir bu. Kendimizi gizeme açık tuttuğumuzda, dünyanın temsili ve/veya hesâbî tasavvurunun dar ve daraltan ufuklarının ötesine geçmek mümkün olabilecektir. İmdi, bu surette biz, gizem olarak kalanı/kalması gerekeni bilimin indirgeyici ışığından kaçırabilir ve onun gizemliliğini teslim edip muammalığına saygı duymasını öğrenebiliriz. Bilimin veya teknik aklın *gizem-siz-leştirdiği* dünyamızda, gizeme yani ölçülemez, tanımlanamaza, kavranılamaza yeniden yer açabilir ve ölçünün, hesabın, tasarımın ve nesneleştirmenin çözülmüş-çözülecek bir şeyden ibaret olarak tasavvur ettiği varlığa sürpriz-karakterini iade edebiliriz. Kendimizi gizeme açık tuttuğumuzda, gizemli olanın gizemine saygıyı gözettiğimizde, önüne-koyduğu (*vor-stellen*) her şeyi hemen “bilme nesnesi” kılıp kendi terimlerinde çözümlendiren ve tüketen teknik-bilimsel aklın indirgemeci tavrına karşı teyakkuzu elden bırakmayız.

Özetleyecek olursak, *teemmül ehli olmak* demek, eşyaya (bil-hassa teknolojik aygıtlara) kendimizi kayıtsız tutmasını bilmek, keza gizeme/sürprize/muammaya açık olmak demektir. O zaman, varlığın kendini açmasının yanı sıra kendini kapamasının da vaki olduğu, teemmülümüz dairesine girecektir. Teknoloji varlığın çağcıl bir uğrağı, zamanımızdaki kaderidir. Bunu göz önünde bulundurduğumuzda, varlığın çağcıl açılımı/kapanımı (*al-letheia*) olarak teknolojinin “mesele-olma” niteliğini anlama yoluna girebiliriz. Teknolojinin “mesele-olma” niteliği ile ilişkimiz aynı zamanda “gizem” ile ilişkimizdir bizim. Şu hâlde, kendimizi teknolojinin gizemine açık tuttuğumuz ölçüde, gerek varlığın çağcıl kaderi olarak teknolojiyi, gerekse de, teknoloji üzerinden, varlığın tarihselliğini/dönemselliğini –teemmülen- anlama imkânına kavuşuruz.

Sonuç yerine

Düşünmeye ehil isek, o zaman, sahiden mesele sahibiyiz demektir; keza, mesele sahibiysek o zaman hakikaten düşünmeye baş-

layabiliriz demektir. Ne var ki, hızın, hazzın ve hürlüğün başımızı döndürdüğü çağımızda, bize sunduğu oyuncaklardan gözümüzü alamadığımızdan, elimizi verip kolumuzu kaptırdığımız teknolojiyi bir mesele olarak göremiyoruz ekseriya.

Yeryüzünde ikametın “*nasıl*”ı, teknolojiye karşı nasıl tavır alınacağı ile sıkı sıkıya irtibatlıdır. Heidegger bize naif bir teknoloji düşmanlığı önermiyor. Özetle, Heidegger’in bize önerdiği, teknolojiyi duruma göre kullanmakla birlikte, ona “ne evet ne hayır” demek; *ama asıl önemlisi*, teknolojik-bilimsel kavrayış ile hesâbî/temsîlî düşüncenin, *düşünmenin özü* demek olan *teemmül*ü geriletmesine, giderek de onu tamamen ortadan kaldırmasına karşı müteyak-kız olmaktır. Bu teyakkuz elzemdir zira düşünmenin/teemmülün bu şekilde yeryüzünden kalkması, insanın da sonu demek olacaktır.

Velhasıl insan, teemmüle liyakat kesp ettiği (yani kend’özüne girebildiği) ölçüde, sonunu getirebilecek bu tehlikeden salim kalabilir. Teemmül ile donanan insan, bilhassa o, gök ile yer arasında ve varolanların ortasında dingince ikamet edebilir. Esîre, tinin açık alanına, ileri teknolojiyle donanmış uzay mekikleriyle, keza rafine ve sofistike hesap-kitaplar ve ölçüp-bıçmeler ile varılacak değil! Esîre ancak kalpte ve kalben varılabilir. Gerçekte, Düşünce’nin (ve ayrıca Sanat’ın) önemi, ilgimizi teknolojik müzahrefattan çekip alarak, bizi yukarıya, hep yukarıya, esîre yöneltme potansiyeli taşımalarından, dolayısıyla da yeryüzünde sahici bir tarzda ikametın imkânına işaret etmelerinden kaynaklanıyor.

Kaynakça

Dreyfus, Herbert L., “Heidegger on the connection between nihilism, art, technology and politics”, ed. Ch. B. Cuignon, *The Cambridge Companion to Heidegger* içinde, New York: Cambridge University Press, 1995, s. 289-316.

Ellul, Jacques, *La Technique ou L’Enjeu du Siecle*, Paris: Economica, 2008.

Ellul, Jacques, *Le Système Technicien*, Paris: Le Cherche Midi, 2004.

Gözel, Özkan, “*Physis*’in intikamı ve *tekhne*’nin elimizden çıkışı”, *Yeni Şafak-Kitap*, 6 Nisan, 2011.

Habermas, Jürgen, *İdeoloji' olarak Teknik ve Bilim*, çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1993.

Heidegger, Martin, "Hölderlin ve Şiirin Özü", *Hölderlin Seçme Şiirler* içinde, çev. A. Turhan Oflazoğlu, İstanbul: İz Yayınları, 1997, s. 33-49.

Heidegger, Martin, "L'Expérience de la Pensée", çev. A. Préau, Martin Heidegger, *Questions III-IV* içinde, çev. Jean Beaufret et autres, Paris: Gallimard, 1976, s.17-39.

Heidegger, Martin, "Pour servir de commentaire à Sérénité – Fragment d'un entretien sur la pensée", çev. A. Préau, *Questions III et IV* içinde, çev. Jean Beaufret et autres, Paris: Gallimard, 1976), s. 149-182.

Heidegger, Martin, *Discourse on Thinking*, çev. J. M. Anderson & E. H. Freund, New York: Harper & Row Publishers, 1966.

Heidegger, Martin, *Être et Temps*, çev. François Vezin, Paris: Gallimard, 1986.

Heidegger, Martin, *Tekniğe Yönelik Soru*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Afa Yayınları, 1997.

Heidegger, Martin, "L'époque des Conceptions du Monde", Martin Heidegger, *Chemins qui ne Menent Null Part* içinde, çev. W. Brokmeier, Paris: Gallimard, 1962, s. 99-146.

Heidegger, Martin, "La Question de la Technique", Martin Heidegger, *Essais et Conférences* içinde, çev. A. Préau, Paris: Gallimard, 1958, s. 9-48.

Heidegger, Martin, "Que veut dire 'penser'?", Martin Heidegger, *Essais et Conférences* içinde, çev. A. Préau, Paris: Gallimard, 1958, s. 151-169.

Heidegger, Martin, "Sérénité", çev. A. Préau, Martin Heidegger, *Questions III et IV* içinde, çev. J. Beaufret et autres, Paris: Gallimard, 1976, s. 131-148.

Heidegger, Martin, "Science et Méditation", Martin Heidegger, *Essais et Conférences* içinde, çev. A. Préau, Paris: Gallimard, 1958, s. 49-79.

"[Japonya'yla] bu kez kendi atomu vurdu!", *Yeni Şafak*, 14 Mart 2011.

Liotard, Jean-François, *La Condition Postmoderne*, Paris: Les Editions de Minuit, 1979.

Marcuse, Herbert, *Akıl Tutulması*, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Metis Yayınları, 1986.

Marcuse, Herbert, *Industrialisierung und Capitalismus im Werk Max Webers, Kultur und Gesellschaft II*, Frankfurt/M, 1965.

Özlem, Doğan, “Giriş: Heidegger ve Teknik”, Heidegger, Martin, *Tekniğe Yönelik Soru içinde*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Afa Yayınları, 1997.

Spengler, Oswald, *L’Homme et la Technique*, çev. A. A. Petrowsky, Paris: Gallimard, 1958.

Technology and Meditation

Abstract

This article discusses, from a Heideggerian perspective, technology as a fundamental question of our age and consequently the technological understanding of being. Technology has become an eminently autonomous phenomenon in our age, entering between man and being, and imposing its understanding of being on him. Because of this problematic understanding, man forgets his essential relation to being and the very meaning of his existence on earth. The calculative and/or representative thinking constitutes the basis of technological understanding. Heidegger proposes as an antidote to it the meditative manner of thinking. According to him, the essence of thinking is but meditation. The fact that man is a “thinking being” signifies that he is a “being that meditates”. Meditation leads us to serenity/calmness (*Gelassenheit*), and then to the truth of being. In the framework of meditative thinking and serenity, Heidegger speaks of two significant attitudes as remedy to technology and technological understanding: “indifference toward things” and “openness to mystery”. Man who lives meditatively and serenely knows saying “both yes and no” to technology and maintaining an appropriate relationship to technological devices. Thus, this man, whose relationship to being remains always lively, knows how to serenely and meaningfully reside on earth. The second element of the meditative thinking in Heidegger is, as mentioned, “openness to mystery”. We can experience both elements in our technological world. Once we remain open to mystery, it becomes possible to go beyond the narrow horizons of the calculative and/or representative imagination. We can therefore keep what remains (or should remain) as mysterious away from

the reductive light of science, and develop a respect for the enigma of mystery. Thus, we can open up a space for the immeasurable, the indefinable, and unfathomable, in a word, for mystery, in our world that science or the technical reason has demystified; this way we can give its surprise-character back to being, which measurement, calculation, design and objectification have imagined as dissolved/dissolvable. This makes it possible to be vigilant against the reductive attitude of the technical-scientific reason, which consumes everything that it re-presents (*vor-stellen*), by turning it into an “object of knowledge” and translating it into its own terms. Consequently, man who holds “indifference toward things” and “openness to mystery” can develop an appropriate way of living by saying “both yes and no” to technology, and find an opportunity for a calm residence on earth.

Keywords: Technology, Being, Technological Understanding of Being, Meditative Thinking, Calculative Thinking, Representative Thinking, Gelassenheit, Release toward Things, Openness to the Mystery, Ether.